

*Н.І. ШИЯН, кандидат економічних наук, доцент  
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва*

## Сільське населення у формуванні регіональних відмінностей виробництва молока

**Постановка проблеми.** Головна проблема у виробництві молока полягає в тому, що його рівень не задовольняє потреб країни, до того ж обсяги виробництва молока протягом 1990-2011 років зменшилися із 24,5 до 10,57 млн т. Стає очевидним, що завдання довести виробництво молока в 2015 році до 20 млн т [11] і навіть відповідно до національного проекту «Відроджене скотарство» до 15,4 млн т [3] за наявних тенденцій у розвитку галузі виконати надто складно.

На нинішньому етапі щонайперше слід здолати негативну тенденцію скорочення обсягів виробництва молока. При цьому не можна не враховувати, що є дві категорії виробників молока: сільськогосподарські підприємства і господарства населення. Причому протягом 2008–2010 років на частку останніх припадало 81,1% від загального виробництва молока. До того ж протягом 1990–2004 років господарства населення нарощували виробництво, але починаючи з 2005 року вони неухильно його зменшують.

Нині це дуже небажана тенденція. Зрозуміло, що досягнення високого рівня конкурентоспроможності, в тому числі на світових ринках молочних продуктів, буде можливим завдяки великотоварному виробництву, але великою помилкою була б недооцінка ролі господарств населення як виробників молока.

Під час розв'язання багатьох проблем, пов'язаних із виробництвом молока, слід обов'язково врахувати регіональний аспект: чисельність сільського населення загалом і з розрахунку на одиницю земельної площі, його орієнтація на утримання у своїх госпо-

дарствах корів, співвідношення у виробництві молока сільськогосподарських підприємств і господарств населення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Численні публікації відображають різні аспекти проблем виробництва молока. Так, у науковій літературі широко представлений аналіз стану й тенденцій розвитку галузі молочного скотарства в Україні та країнах світу (Гуторов О.І., [5], Радько В.І. [12]). Цікавим є ряд публікацій, де наведено інформацію про формування й розвиток ринку молока, його вплив на стан галузі молочного скотарства. В них науковці зосереджують увагу як на оцінці попиту і пропозиції на ринку молока України, визначенні рівня конкурентоспроможності вітчизняної молочної продукції, так і шляхах, що забезпечили б стабілізацію його розвитку на сучасному етапі (Пашенко О.В. [10], Улько Є.М. [16]).

У літературі також відображено пошук шляхів ефективності розвитку галузі (Канцевич С.І. [7], Мазуренко О.В., Ковальова Г.В. [8], Македонський А.В., Петренко Р.О., Єнін М.І. [9], Теслюк С.Р. [15]), зокрема обґрунтовано доцільність розвитку спеціалізованих молочнотоварних підприємств [2]. У публікаціях науковців також висвітлені питання виробництва молока в окремих регіонах [1,4] та державної підтримки виробників [6,17]. Але нам не вдалося виявити публікації, присвячені розгляду ролі сільського населення з урахуванням його відмінностей з розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь у формуванні обсягів виробництва молока. Відсутні також дослідження щодо формування в загальній сукупності регіонів кластерів із виробництва молока, а також механізмів, під впливом яких вони створюються.

**Мета статті** – висвітлити відмінності щодо густоти сільського населення по окремих регіонах і з'ясувати роль цих відмінностей у формуванні обсягів виробництва молока, в тому числі у господарствах населення.

**Виклад основних результатів дослідження.** Питання, пов'язані з динамікою сільського населення України, висвітлюють у різних аспектах. Особлива увага при цьому приділяється тому, що темпи його зменшення випереджають темпи скорочення міського населення. Дійсно, протягом 2005–2010 років чисельність сільського населення в Україні зменшилася на 4,7 % проти зменшення осіб міського населення на 1,4 % [14].

Дедалі більшої гостроти набуває проблема зайнятості, особливо через те, що чисельність зайнятих у сільськогосподарських підприємствах неухильно й високими темпами зменшується. Якщо у 2000 році середньооблікова чисельність найманих працівників підприємств сільського господарства і пов'язаних з ним послуг становила 2 475 тис. осіб, то у 2005 році вона скоротилася до 1 038, а в 2010 році – до 595 тис. [13]. Отже, основною сферою зайнятості сільського населення стають господарства населення, в тому числі й у виробництві молока, що потребує підвищеної уваги до цього сектора аграрної економіки.

Недостатньо висвітлені питання, пов'язані з наявністю значних відмінностей у чисельності сільського населення в регіонах, причому не тільки щодо його питомої ваги в загальній чисельності населення, а й щодо кількості з розрахунку на одиницю земельної площі. Відповідні дані за 2010 рік, наведені в таблиці 1, переконливо показують, що всі показники по регіонах мають значні відмінності. Суттєво коливаються показники загальної чисельності сільського населення. Найбільша величина його у Львівській області (1 002 843 особи) – єдиній в Україні, де сільського населення більше одного мільйона. Друга позиція за цим показником належить Вінниччині (829 052 осіб). Привертає увагу та обставина, що області принципово різняться за площею сільськогосподарських угідь, які знаходяться у розпорядженні сільськогосподарських підприємств і господарств населення. Причому

у Вінницькій області цей показник майже в 1,8 раза більший, ніж у Львівській. Набагато більша порівняно зі Львівською областю площа сільськогосподарських угідь на Одещині (2 217,6 га) – третій за чисельністю сільського населення.

Найменше сільського населення в Луганській області. Цікаво, що в Донецькій області, яка має площу сільськогосподарських угідь приблизно таку саму, як Луганська, сільського населення в ній майже в 1,4 раза більше, але його питома вага в загальній чисельності дорівнює тільки 9,6 %, що є найнижчим показником серед усіх регіонів України. Найвищий цей показник у типово аграрних областях: Вінницькій (50,7 %), Волинській (48,7 %), Закарпатській (63,1 %), Івано-Франківській (57,1 %), Рівненській (52,6 %), Тернопільській (56,2 %), Чернівецькій (58,3 %) при середньому рівні по Україні 31,6 %.

Серед наведених у таблиці даних особливий інтерес викликають дані про чисельність сільських жителів із розрахунку на 100 га с.-г. угідь. Одна з головних ознак цього показника – його значна варіація. Про це свідчить і коефіцієнт варіації (84,6 %), а ще більшою мірою – розмах варіації – від 17,8 у Луганській до 193,8 осіб у Закарпатській областях.

Наступний етап досліджень полягав у вирішенні їх основної мети – з'ясуванні впливу чисельності сільського населення на стан виробництва молока в регіонах. У свою чергу реалізація цього завдання була пов'язана з визначенням кола показників, які б із необхідною повнотою давали уявлення не тільки про кількісні параметри виробництва молока, а й про механізм їх формування. Причому враховувалася та обставина, що виробництво молока зосереджено в сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення, а їхня роль в окремих регіонах дуже різниться.

Основним результативним показником, який використовують сільськогосподарські підприємства і господарства населення, є рівень виробництва молока на 100 га сільськогосподарських угідь. Його доповнює показник виробництва молока на одного сільського жителя. Друга група показників включає такі:

питома вага сільського населення в його загальній чисельності, поголів'я корів із розрахунку на 100 жителів сільської місцевості, поголів'я корів на 100 га сільськогосподарських

угідь. Для обробки статистичного матеріалу використовували різні методи: групування, визначення коефіцієнтів парної кореляції, а також коефіцієнтів варіації.

### 1. Чисельність сільського населення в регіонах України за 2010 р.

| Регіон, область  | Населення    |                                     | Питома вага населення в сільських поселеннях у заг. к-сті, % | Площа с.-г. угідь в с.-г. підприємствах і господарствах населення, тис. га | Припадає сільського населення на 100 га с.-г. угідь, осіб |
|------------------|--------------|-------------------------------------|--------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|
|                  | усього, осіб | у т.ч. у сільських поселеннях, осіб |                                                              |                                                                            |                                                           |
| АРК              | 1954759      | 735600                              | 37,6                                                         | 1498,1                                                                     | 49,1                                                      |
| Вінницька        | 1634116      | 829052                              | 50,7                                                         | 1813,2                                                                     | 45,7                                                      |
| Волинська        | 1034421      | 503459                              | 48,7                                                         | 830,9                                                                      | 60,6                                                      |
| Дніпропетровська | 3333195      | 553848                              | 16,6                                                         | 2198,7                                                                     | 25,2                                                      |
| Донецька         | 4420126      | 422975                              | 9,6                                                          | 1776,8                                                                     | 23,8                                                      |
| Житомирська      | 1279777      | 540697                              | 42,2                                                         | 1299,1                                                                     | 41,6                                                      |
| Закарпатська     | 1244517      | 785901                              | 63,1                                                         | 405,5                                                                      | 193,8                                                     |
| Запорізька       | 1800526      | 419346                              | 23,3                                                         | 2132,4                                                                     | 19,7                                                      |
| Ів.-Франківська  | 1377040      | 786072                              | 57,1                                                         | 490                                                                        | 160,4                                                     |
| Київська         | 1711870      | 669386                              | 39,1                                                         | 1517,1                                                                     | 44,1                                                      |
| Кіровоградська   | 1003572      | 384240                              | 38,3                                                         | 1776,7                                                                     | 21,6                                                      |
| Луганська        | 2286674      | 306170                              | 13,4                                                         | 1721,2                                                                     | 17,8                                                      |
| Львівська        | 2526378      | 1002843                             | 39,7                                                         | 1032,2                                                                     | 97,2                                                      |
| Миколаївська     | 1182567      | 384716                              | 32,5                                                         | 1786,3                                                                     | 21,5                                                      |
| Одеська          | 2377610      | 801057                              | 33,7                                                         | 2217,6                                                                     | 36,1                                                      |
| Полтавська       | 1479913      | 583358                              | 39,4                                                         | 1873,8                                                                     | 31,1                                                      |
| Рівненська       | 1151466      | 605606                              | 52,6                                                         | 830,5                                                                      | 72,9                                                      |
| Сумська          | 1159352      | 380823                              | 32,8                                                         | 1439,9                                                                     | 26,4                                                      |
| Тернопільська    | 1080876      | 610867                              | 56,5                                                         | 959,9                                                                      | 63,6                                                      |
| Харківська       | 2739472      | 554023                              | 20,2                                                         | 2177,9                                                                     | 25,4                                                      |
| Херсонська       | 1086805      | 424616                              | 39,1                                                         | 1760,8                                                                     | 24,1                                                      |
| Хмельницька      | 1323763      | 601750                              | 45,5                                                         | 1466,6                                                                     | 41,0                                                      |
| Черкаська        | 1281755      | 566595                              | 44,2                                                         | 1311,8                                                                     | 43,2                                                      |
| Чернівецька      | 901212       | 525063                              | 58,3                                                         | 449,2                                                                      | 116,9                                                     |
| Чернігівська     | 1089667      | 410566                              | 37,7                                                         | 1721,7                                                                     | 23,8                                                      |
| Україна          | 45598179     | 14412161                            | 31,6                                                         | 36487,9                                                                    | 39,5                                                      |

Джерело: Демографічний щорічник „Населення України за 2010 рік”, Держслужба статистики України.

Як з'ясувалося, чисельність сільського населення з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь доволі тісно корелює з показником його питомої ваги в загальній чисельності населення регіонів. Тобто вона вища в аграрних регіонах і, навпаки, нижча в індустріальних. Особливо це помітно в таких областях, як Закарпатська, Чернівецька, Донецька, Луганська. Про це показує коефіцієнт парної кореляції, який дорівнював 0,709.

З іншого боку, процес формування кількісних параметрів сільського населення є достатньо незалежним, свідченням чого, зокрема, є те, що в Донецькій області, яка має найнижчий показник питомої ваги сільського населення, його величина перевищує показник не тільки Луганської, а й Кіровоградської області, питома вага сільського насе-

лення якої у 4 рази перевищує показник Донецької області.

Вплив чисельності сільського населення з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь на обсяги виробництва молока на цій же площі пов'язаний зі зміною поголів'я корів. Кількісна оцінка тісноти зв'язку цих показників дала очікувані результати. Коефіцієнт парної кореляції між ними виявився додатним, причому дуже високим, і становив 0,938. Але це значення пов'язане із загальним поголів'ям корів, сформованим у підприємствах і господарствах населення. Залежності ж між ними й чисельністю сільського населення виявилися принципово відмінними. Якщо коефіцієнт парної кореляції між поголів'ям корів у господарствах населення і чисельністю населення становив 0,958, то аналогічний показник тісноти

зв'язку поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах взагалі виявився величиною від'ємною й дорівнював -0,227.

Такий результат, на нашу думку, зумовлений передусім тим, що в регіонах із максимальною чисельністю населення на одиницю земельної площі поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах було мінімальним. Не було воно значним і в регіонах із мінімальною чисельністю сільського населення, виходячи з того, що в них можна було очікувати орієнтації на виробництво молока саме в сільськогосподарських підприємствах, бо це менш трудомісткий варіант виробництва порівняно з виробництвом молока у господарствах населення.

На розвиток виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах, а вірніше його збереження на певному рівні чи, навпаки, його фактично повне припинення, очевидно впливає загальна стратегія регіонів. На достатньо високому рівні воно збереглося тільки в окремих регіонах (Донецькій, Харківській, Сумській, Київській, Чернігівській, Полтавській і Черкаській областях). Але цей рівень був помітно нижчим порівняно з рівнем 1990 року.

Зовсім по-іншому формувалася залежність між чисельністю сільських жителів на 100 га сільськогосподарських угідь та виробництвом молока на одного сільського жителя. Залежність між ними виявилася від'ємною, так само як коефіцієнт парної кореляції по загальній сукупності поголів'я: мінус 0,263. Спостерігалися суттєві відмінності між показниками, які розраховували на підставі даних по сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення. Однак в обох випадках коефіцієнти парної кореляції виявилися від'ємними. Причому у варіанті із сільськогосподарськими підприємствами він дорівнював - 0,473, а з господарствами населення - 0,27. Останній показник є свідченням практичної відсутності зв'язку.

Результати дослідження показали, що густина сільського населення є провідним чинником формування відмінностей між регіонами у рівнях виробництва молока на 100 га сільськогосподарських угідь. Сумарний показник рівня виробництва по обох формах господарювання показав наявність високого

рівня залежності між факторіальним та результативним показниками, що підтвердив коефіцієнт парної кореляції, який становив 0,940. Як і в попередніх випадках, характер залежності у варіантах із сільськогосподарськими підприємствами й господарствами населення був різним. Відмінність полягала як у спрямуванні впливу (у сільськогосподарських підприємствах обсяги виробництва молока скорочувалися, а в господарствах населення зростали), так і щодо тісноти залежності. У першому випадку коефіцієнт парної кореляції становив - 0,263, а в другому - 0,963.

Як і слід було очікувати, із зростанням густоти сільського населення виробництво молока на одну особу зменшувалося - природний результат скорочення поголів'я корів на одного мешканця. Крім того, ця залежність була сильною й чітко проявлялася на всіх рівнях: загального виробництва, а також окремо по підприємствах і господарствах населення. Коефіцієнти кореляції відповідно були від'ємними й дорівнювали: -0,830, -0,749, -0,840.

Групування регіонів за рівнем чисельності сільських жителів із розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь природно підтвердило тенденції, виявлені під час здійснення кореляційного аналізу. При цьому в процесі дослідження вирішувалися й інші важливі завдання: з'ясовували, як розподілилися по групах регіони, які внаслідок цього сформувалися кластери, а також виявляли міру тотожності регіонів, належних до одного кластера з одночасним з'ясуванням відмінностей кластерів між собою. Оскільки групувальною ознакою був показник чисельності осіб сільського населення з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, то різницю між кластерами визначали саме за ним. Відповідні дані наведені в таблиці 2. Так, якщо в першій групі на 100 га сільськогосподарських угідь припадає 21,7 особи, то в інших групах цей показник зростає і дорівнює 29,0, 44,3 і 96,3 особи.

Постає запитання, наскільки тотожні регіони в межах груп. З'ясувалося, що й на рівні груп мають місце значні відмінності. Особливо це стосується четвертої групи, в якій коефіцієнт варіації дорівнював 46,8 %, що свідчить про велику розбіжність показників між регіонами цієї групи.

тоді як у третій групі його величина становила 6,7 %. Проте в будь-якому випадку коефіцієнти варіації в межах груп були набага-

то меншими порівняно з коефіцієнтом варіації по всій сукупності регіонів. У цьому разі він дорівнював 84,5 %.

## 2. Групування регіонів України за величиною сільських жителів на 100 га с.-г. угідь за 2010 р.

| Група | Регіон                                                                                                  | Припадає сіл. нас. на 100 га с.-г. угідь, осіб | Питома вага сіл. нас., % | Виробництво молока на 100 га с.-г. угідь, ц |                      |                           | Виробництво молока на 1 сіл. жителя, ц |                      |                           | Поголів'я корів на 100 га с.-г. угідь, гол |                      |                           |
|-------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------|--------------------------|---------------------------------------------|----------------------|---------------------------|----------------------------------------|----------------------|---------------------------|--------------------------------------------|----------------------|---------------------------|
|       |                                                                                                         |                                                |                          | усього                                      | у т.ч. в с.-г. п-вах | у господарствах населення | усього                                 | у т.ч. в с.-г. п-вах | у господарствах населення | усього                                     | у т.ч. в с.-г. п-вах | у господарствах населення |
| 1     | Луганська<br>Запорізька<br>Миколаївська<br>Кіровоградська<br>Донецька<br>Чернігівська<br>Херсонська     | 21,7                                           | 21,4                     | 19,6                                        | 4,0                  | 15,6                      | 9,0                                    | 1,8                  | 7,2                       | 4,5                                        | 1,1                  | 3,4                       |
| 2     | Дніпропетровська<br>Харківська<br>Сумська<br>Полтавська<br>Одеська                                      | 29,0                                           | 25,9                     | 23,6                                        | 7,3                  | 16,3                      | 8,2                                    | 2,5                  | 5,6                       | 5,3                                        | 1,8                  | 3,5                       |
| 3     | Хмельницька<br>Житомирська<br>Черкаська<br>Київська<br>Вінницька<br>АРК                                 | 44,3                                           | 42,9                     | 37,1                                        | 8,7                  | 8,7                       | 8,4                                    | 2,0                  | 6,4                       | 8,2                                        | 2,1                  | 6,0                       |
| 4     | Волинська<br>Тернопільська<br>Рівненська<br>Львівська<br>Чернівецька<br>Ів.-Франківська<br>Закарпатська | 96,3                                           | 51,7                     | 62,4                                        | 4,2                  | 58,3                      | 6,5                                    | 0,4                  | 6,0                       | 16,1                                       | 1,5                  | 14,6                      |
|       | Україна                                                                                                 | 39,5                                           | 31,6                     | 30,8                                        | 6,1                  | 24,8                      | 7,8                                    | 1,5                  | 6,3                       | 7,2                                        | 1,6                  | 5,6                       |

Джерело: Держслужба статистики України.

Групування підтвердило наявність суттєвого впливу густоти населення на рівень виробництва молока на 100 га сільськогосподарських угідь і водночас показало наявність значних відмінностей між регіонами за цією ознакою.

Зупинимося на найбільш характерних прикладах. Так, до складу першої групи увійшла Чернігівська область, в якій на 100 га сільськогосподарських угідь виробляли 33,8 ц молока при середньому показнику по групі 19,6 ц. Не можна не відзначити й того факту, що така значна перевага формувалася за рахунок показників як по підприємствах, так і по господарствах населення. Причиною цих відмінностей було те, що область має незаперечні переваги порівняно з іншими показниками кластера, наприклад, величина

виробництва молока на одну особу сільськогосподарського населення.

Інший характер відмінності притаманний Дніпропетровській області, яка в цілому за аграрним потенціалом є потужною. А за рівнем виробництва молока на 100 га сільськогосподарських угідь у рейтингу регіонів вона передостання, причому особливо незадовільно розвивається виробництво молока у сільськогосподарських підприємствах. У третьому кластері за рівнем виробництва молока значно поступається іншим Автономна Республіка Крим.

У цілому чи не найбільш однорідним є четвертий кластер. Йому притаманна висока питома вага сільського населення в його загальній чисельності, високий рівень населення, що припадає на 100 га сільськогоспо-

дарських угідь, послідовна орієнтація на виробництво молока в господарствах населення. Разом із тим у цьому регіоні сільське населення меншою мірою, ніж в інших, орієнтоване на утримання в своїх господарствах корів, крім сільських жителів у Волинській області, в якій на 100 сільських жителів припадає 24,6 корови – один із найвищих показників по Україні.

**Висновки.** Україні притаманні значні відмінності між регіонами за чисельністю сільського населення і його питомою вагою в загальній чисельності населення. Ще значною мірою коливається показник чисельності сільського населення з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, який із певними обмеженнями можна розглядати як базу для формування економічно активного населення, трудова діяльність якого спрямована на виробництво сільськогосподарської продукції, в тому числі молока, особливо з урахуванням тієї обставини, що поки що основну його кількість одержують у господарствах населення. Цей показник коливається

від 17,8 особи у Луганській області до 193,8 особи у Закарпатській.

З'ясувалося, що густота сільського населення виступає в ролі одного з провідних чинників формування відмінностей між регіонами у виробництві молока на 100 га сільськогосподарських угідь, про що показує коефіцієнт парної кореляції між показниками, які розглядаються, – 0,94. Проте така залежність формується тільки за рахунок виробництва в господарствах населення, бо для виробництва його у сільськогосподарських підприємствах залежність має протилежний характер. Розрахований показник кількості молока вироблюваного на одного сільського жителя, показав: між ним і густотою сільського населення є зворотний зв'язок. Виявлення шляхом групування за чисельністю сільського населення на 100 га сільськогосподарських угідь кластерів по виробництву молока показало, що значні відмінності, а в деяких випадках навіть дуже, спостерігаються не тільки серед кластерів, а й в їхніх межах по окремих регіонах.

### Список використаних джерел

1. *Березівський П.С.* Відродження галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області: оцінка, проблеми, прогнози / П.С. Березівський // *Економіка АПК*. – 2010. – № 2. – С. 15-20.
2. *Василенко Л.Ю.* Формування спеціалізованих молочнотоварних підприємств оптимальних розмірів / Л.Ю. Василенко, А.В. Кучер // *Економіка АПК*. – 2009. – № 6. – С. 41-49.
3. *Відроджене скотарство: національний проект.* — К.: ДІА, 2011. — 44 с.
4. *Головчук А.Ф.* Розвиток молочного скотарства в Черкаській області / А.Ф. Головчук, Л.А. Корінний, О.В. Семенда // *Економіка АПК*. – 2011. – № 12. – С. 25-28.
5. *Гуторов О.І.* Світові тенденції розвитку молочного скотарства / О.І. Гуторов // *Економіка АПК*. – 2011. — № 6. – С. 151-158;
6. *Діброва А.Д.* Ефективність державної підтримки виробництва продукції тваринництва в Україні / А.Д. Діброва // *Економіка АПК*. – 2010. – № 9. – С. 54-60.
7. *Канцевич С.І.* Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Харківської області / С.І. Канцевич // *Економіка АПК*. – 2009. – № 11. – С. 88-91.
8. *Мазуренко О.В.* Шляхи підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва / О.В. Мазуренко, Г.В. Ковальова // *Економіка АПК*. – 2011. – № 5. – С. 41-46.
9. *Македонський А.В.* Шляхи відродження молочного скотарства на Харківщині / А.В. Македонський, Р.О. Петренко, М.І. Єнін // *Економіка АПК*. – 2010. – № 11. – С. 14-18;
10. *Пашенко О.В.* Функціонування ринку молока і молочних продуктів / О.В. Пашенко // *Економіка АПК*. – 2010. – № 8. – С. 43-48;
11. Про затвердження галузевої Програми розвитку молочного скотарства України до 2015 року [Електронний ресурс]: наказ Міністерства аграрної політики України від 10.12.2007 р. № 886/128. – Режим доступу: [http://www.uazakon.com/documents/date\\_b5/pg\\_gswbxt.htm](http://www.uazakon.com/documents/date_b5/pg_gswbxt.htm).
12. *Радько В.І.* Тенденції виробництва молока в Україні / В.І. Радько // *Економіка АПК*. – 2010. – № 11. – С. 24-27.
13. *Сільське господарство України: стат. зб. за 2010 р.* / Держ. служба статистики України. – К., 2011. – С. 228.
14. *Соціальні індикатори рівня життя населення: стат. зб.* / Держ. служба статистики України. – К., 2011. – 218 с.
15. *Теслюк С.Р.* Організація молочарських кооперативів як чинник ефективного господарювання / С.Р. Теслюк // *Економіка АПК*. – 2009. – № 7. – С. 143-146.
16. *Улько Є.М.* Прогнозування кон'юнктури ринку молока в Україні та США / Є.М. Улько // *Економіка АПК*. – 2010. – № 4. – С. 67-73.
17. *Ульянченко О.В.* Дотаційний механізм у системі конкурентоспроможного виробництва молока в Україні / О.В. Ульянченко // *Економіка АПК*. – 2011. – № 9. – С. 10-19;

Стаття надійшла до редакції 13.09.2012 р.

\*